

CÁDIZ

Euskal esklabistak metropoli kolonialean

1492ko urriaren 12an ez zen soilik Amerikako jatorrizko herrien genozidioa hasi. Europa munduko potentzia bilakatuko zuen Atlantikoko esklabotzaren negozioari ere bidea zabaldu zitzaion. Sistema kolonial erraldoi hori ezinezko zatekeen Cádiz bezalako metropolirik gabe: Cristobal Colon eta beste konkistatzaile askoren espedizioen abiaburu, esklabo trafikoaren europar zentroa ere izan zen. Eta euskaldunek protagonismo berezia izan zuten horretan.

Cádizen feniziar jainkoen panpina efimero erraldoiak ikusi ahal izan dira asteotan Puertas de Tierran, San Antonio plazan eta beste hainbat tokitan, hiria bere iraganarekin “arro” dagoela aldarrikatzeko. Antzinako Gadir, geroko Gades, gaurko Cádiz, historiaren pasarte arrastuagoen lekuko ere izan da ordea. Esaterako, oroituko al dira Cristobal Colonek 1492ko bere bidaiaren ondoren hainbat espedizio antolatu zituela Cádiztik Amerikara, hango jendeak eta baliabideak xahutzeko asmo osoz?

Askotan, Amerikako jatorrizko herrien genozidioaz hitz egitean Atlantikoaren alde hartan jartzen dugu histo-

 URKO APAOLAZA AVILA

riaren lupa. Urriaren 12an ahoa betetzen zaigu Hispanitatearen Eguna salatzeke, baina begirada deshumanizatailearekin hitz egiten jarraitzen dugu “besteaz”, indigenek eta beltzek osatzen duten alteritateaz. Ez dago borroka antiarrazistarik ez bada ezbaian jartzen iragan kolonialista eta esklabista, diote Gasteizko ContraPunto Dekolonial kolektiboko lagunek. Horretarako, behartuta gaude lupa meridiano batzuk mugitu eta metropolian kokatzera.

Cádizen iragan kolonialistaren mozkorraldia 1717an hasi zen. Urte hartan Gaztelako Koroak erabaki zuen Indietako Kontratazio Etxea hiri hartara eramatea Sevillatik. Amerikako espoliazioaren monopolioa ziurtatzeko Errege Katolikoek XVI. mendean sorturiko erakunde horren bultzadarekin, Cádiz Europako ziudade nagusienetako bat bilakatu zen; itsasoari begira hazitako megalopolia zen sasoi hartan eta dozenaka milaka biztanle biltzen zituen. Baina erraldoitasun horrek bazuen tranpa txiki bat: sei biztanletik bat esklaboa zen.

10.000 ESKLABOREN HIRIA

Arturo Morgado historia katedradunak egindako kalkuluen arabera, gutxienez 10.000 esklabo “bataiatu” zituzten mende eta erdian Cádizen –ur bedeinkatuz busti eta izen kristaua emanda, gorputza ez ezik izatasuna bera ere lapurtzen zieten– eta 17.000 saldu zituzten enkantean. Asko otomandarrek Mediterraneotik eramandako dalmaziar eta hungariarrak ziren, baina batez ere Afrikako jendeak zituzten gustuko hiriko eliteek, haienezko artisau eta zerbitzari lanetan aritzeko.

Artxibo historikoetako salmenta dokumentuak eta parroketako jaiotza, ezkontza eta bataio aktak ditu iturri Morgadok. Eta kurioz da, esklaboez iritsi zaigun irudi maskulinizatua birrintzen duen beste datu bat ere ematen baitu historialariak: saldutakoen %52 emakumeak ziren. Bai, esklabotzarena ere historia androzentrista bat izan da oraindaino.

Baina zertara gatoz hau guztia kontatzera? Iberiar Penintsularen beste puntan dagoen hiriak baduelako lotura berezia

euskaldunekin. Gaur eguzkiaren eta *sale-roaren* bila turista saldoa joaten garen moduan, duela mende batzuk apellidu oneko euskaldun ugari ailegatu zelako haraino txin-txin hotsak deituta. Sevillan XVI. mendean Amerikako kolonietako merkataritzarekin –eta esklabotzarekin– aberastu zen euskaldun ugari zegoen moduan, Cádiz en ere errotu zen komunitate sendo bat: *vizcaíno*-en antigoaleko kolegioak, kaperak eta Kristoren Pasiorako kofradiak aurkituko ditugu haien pausuen atzean.

GARAYCOECHEA, ESKLABOA VS. KORTSARIOA

XVII. eta XVIII. mendeetan euskaldunak erruz aurkituko ditugu hirian, izan ontzidietako kapitain, izan *skyline*-a eraldatu zuten zaintzarako dorreen etxejabe... eta, jakina, esklabisten artean ere bai. Cádizko Probintzia Artxibo Historikoan hamaika agiri daude erakusten dutenak gizakien trafiko horretan euskal jatorriko familiek zeukaten inplikazioa.

1767an, adibidez, Tomasa Irisarrik – Jose Aguirre eta Larraguchia ontzi kapi-

CADIZKO PROBINTZIA ARTXIBO HISTORIKOA

BELTZEN KONPAINIAREN ARRASTOAK

Cadizko Probintzia Artxibo Historikoan, 4.502 zenbakia daraman notaritza-protokoloan, Cadizko Beltzen Konpainiaren sorrera dokumentua kontserbatzen da, 1765. urtean idatzia. Ofizialki *Aguirre, Aristegui y Cia* izena zuen, euskaldunek negozio horretan zuten presentzia hegemonikoaren adierazgarri.

Beste baldintza batzuen artean, esaten da konpainiak ez zituela onartuko erditu berriak ziren emakumeak, ezta "bularrak erorita" zeuzkatena ere. "Hondatuta" zeuden beltzak ere ez zituen onartuko, hala nola "itsuak, gaixoak edo gaixoberak, eta zilborra kanporantz dutenak, *ombligones* izenez ezagunak, izorratuta daudelako". Bubi herrikoak ere ez zituzten nahi, "hortzak zerra bezala dituztelako", baina cabaraliak bai. Musangaeak, mondongoak eta angolak ez, baina bai lukumiak, minak, mandingak eta mososoak...

Hori bai, den-denak markatzen zituzten enpresaren ikurra zeraman *karinbo* goriz (ezkerreko irudian), horretan ez zuten bereizketarik egiten.

tainaren alarguna-, José Benizo izeneko "esklabo beltza" saldu zion bere anaia Santiago Irisarriri zilarrezko 100 dukaten truke. Urtebete lehenago, Ignacio Zurbituagak berea zen esklabo bat "askatzeko" agindu zuen, Maria Dolores izenekoa eta 26 urte zituena, beste esklabo "libre" batekin ezkondu ahal izateko. Senargai esklabo-ohiak Caietano Mendieta zuen izena, eta "Pedro Mendieta ren jabetzakoa" zela dio dokumentuak.

Halakoak maiz topatu ditzakegu notaritza-protokolo eta testamentuetan, izen artifizialaz gain, esklaboek jabearen apellidu jator askoa ere eraman ohi zutelako bizitza osorako. Hori izan zen, esaterako, Miguel Leabururen kasua. Ez dakigu txikitari portugaldarrek Afrikako ibai bazterren batean bahitu ote zuten edo Cádizen bertan jaiotako eta leaburuar aberastu batek

Francisco Mendinueta
Cádizen bizi zen nafarrak
1754an Espainiako
Koroaren baimena lortu
zuen 3.000 beltz Río de la
Platara eramateko

erosi ote zuten, baina badakigu 1759an askatasuna lortu zuela.

Miguel Garaycocheak ere askatasuna lortu zuen 1761ean, bere nagusi Pedro Garaycocheak hala nahi izan

zuelako. Azken honen familia jatorriz Lesakakoa zen eta Pedrok dirutza egin zuen kortsario bezala itsasontzi holidarrak harrapatzen. Cádiz erdigunean zuen etxe dotorearen azpiko pasabide ezagun bati horrela deitzen diote oraindik: "*El arco de Garaicochea*".

COMPAÑIA DE NEGROS: LEHEN ENPRESA ESCLABISTA

Portugaldar eta ingelesei kopiatuta, esklabotza negozio handi bat bilakatu nahi izan zuen espainiar koroak XVIII. mendearen erdialdean. Bere kolonietan loratzen ari ziren azukre sailentzako erregaia, eskulana, giza haragia behar zuen, eta zuzenean edo "*en derechura*", Afrikako kostaldera joateko baimenak ematen hasi zen. Hor ere euskaldunak izan ziren aktore printzipalak.

Cadizko moila 1867an, esklabo trafikoaren garaian.

LABARRIETA

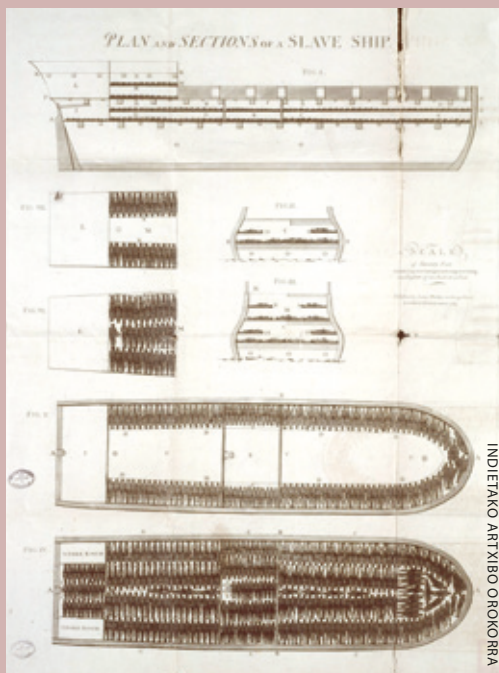
Gordexolar bat Pedro Martínez trafikatzaille handiaren bazkide

Euskal Herrian emeki-emeki ari gara ezagutzen iraganean esklabotzan aritu ziren hainbaten izen-abizenak, Manuel Calvo, Julián Zulueta edo José Matia dira horietako batzuk. Baina negozio inhumano horrekin dirua egin zutenak askoz gehiago izan ziren, nahiz eta itzalpean geratu. Hori da Pedro Felipe del Campo Labarrietaren kasua.

Gordexolan jaioa 1791n, Pedro Felipe osaba Cosmek deituta iritsi zen Cádizera eta laster bere negozioen kargu egin zen. Han, esklabista handi baten lagun bihurtu zen: Pedro Martínez kantabriarra.

BISAIA GAIZTO BAT

Martínezen bizitza beldurrezko pelikula bat egiteko modukoa izan liteke, baina oraingoz liburu bat daukagu, Carmen Cozar historialariak idatzia: *La orca del Atlántico* (Atlantikoko Orka, Silex, 2020) goiburua darama. Bertan kontatzen du Martínezek Kubara emigratu zuela gaztetan eta 25 urte besterik ez zituenean lehen goleta bidali zuela Afrikara esklabo bila. Konpainiak sortu zituen Habanan zein Cádizen eta, 30 itsasontziko ontzidia izatera iritsi zen, pertsonen trafikoan erabiltzeko. Terence MacMahon Hughes idazle eta bidaiari irlandarrak honela deskribatu zuen: "Martínez oso pertsona arrunta

Esklaboak garraiatzeko itsasontzi baten krokisa, 1789an abolizionista ingelesen egina.

eta itxura txarrekoa da, eta bere lanbidearen gaiztakeriek bisaia okerragotu eta urratzen diotela dirudi". Halako gizaseme baten bazkide egin zen Gordexolakoa.

1827an *Campo Labarrieta* y *Martínez* konpainia sortu zuten eta handik bi urtera *María* izeneko goleta bidali zuten Afrikara; 270 esklabo eramane zituen Habanaraino. Hurrengo urtean ingelesen itsasontzia harrapatu zuten sotoan 505 esklabo zituela. Baina ez zuten etsi, eta espedizio gehiago antolatu zituzten Cádiztik: 1830ean *Mari-nero* ontzian 444 esklabo arribatu zituzten Kubako kostaldera eta *Rosalía* izenekoan beste 369.

Konpainia desegin zenean, Pedro Felipe Cambo Labarrietak itsasontziak erosi eta espedizioak antolatzen jarraitu zuen. Esaterako, *Cazador Santurzano*-ren jabe egin zen, Neguriko Ybarra familia boteretsuak esklaboen negozioan murturra sartzeko erabili zuen berbera.

Beste esklabista batzuekin ere izan zituen hartu emanak; Málagaiko Pedro Blancoren agente egin zen, askoren esanetan garai hartan Afrikan zegoen trafikatzaille handiena.

Campo Labarrieta Cádizko zergadunen *top*-ean egotera iritsi zen. 1843an hil zen San Lucar de Barramedan, atsedenerako bere etxean.

Testuinguru horretan, esklaboen salerosketan propio espezializaturiko munduko lehen enpresa sortu zuten Cádizen 1765ean, eta espantuzko izen bat jarri zioten: *Compañía Gaditana de Negros* (Cádizko Beltzen Konpainia). Trafiko ilunetan zaildutako euskal tratalariak aurkitu ditzakegu inbertitzaile nagusien artean (Miguel Uriarte, Juan José Goicoa, Francisco Agirre, Lorenzo Ariztegui...), eta legatu makabro bat utzi zuen konpainia horrek: 1779an likidatu zutenerako, 27.000 esklabo baino gehiago zituen eramane jakandik Atlantikoan barrena.

Historia hori tipexarekin borratua bezala egon da mende biz, 1970eko ha-

markadan Bibiano Torres ikerlari andaluziarrak liburu batean jaso zuen arte: "Oso zaila da beltzen trafiko horrekin konpainiak lortutakoaz balantze bat ere egitea", zioen ernegaturik hastapen haietan. Gaur egun gehixeago dakigu konpainiari buruz, eta Cádizko Probinzia Artxibo Historikoak bere altxor bat bailitzan dauka erakusgai euskal-cadiztar konpainia esklabistaren sorrera dokumentua.

MENDINUETA, CÁDIZKO EUSKAL TRAFIKATZAILA EZEZAGUN HORI

Askoz gutxiago dakigu, ordea, Hego Amerikara esklaboak eramateko sorturiko beste merkataritza sare baten

inguruan. Cádizen bizi zen Francisco Mendinueta nafarrak, Espainiako Koroaren *asiento* edo baimen bat lortu zuen 1754an: hamar urtez sei itsasontzi pleitatu ahal izango zituen Río de la Platarantz, salgai ugariarekin beteta, eta tartean 3.000 beltz ere bai. 1760rako itsasontzi guztiek egina zuten bidaia hori, batzuk zuzenean joan ziren, eta beste batzuk Gineako Golkotik igaro ziren "merkantzia" preziatuaren bila. Aldiz, *San Ignacio* izeneko geroago irten zen, Pasaiaiko portuan zeukatelako oraindik karenatzen. Itsasontzi hori Uztariz familia boteretsuak utzi zion Mendinuetari, baina ez dakigu azkenean patrioiak lortu ote zuten bere helburua.

Paseotxo bat Cadiz zaharretik?

Cádizko hiriaren galtzada-harrizko kaleetan barrena ikusmiran den turistak oraindik suma dezake eraikinen eite airos bat eta halako atmosfera kolonial bat: *La Habana es Cádiz con más negritos, Cádiz La Habana con más salero...* dio habanera famatuak. Kubako hiriburuarrekin sinbiosi hori XIX. mendean bereganatu zuen, azukre eta esklaboen abaroan aberasturiko merkatarien jauregiekin bete zirelako zabalguner berriak **(1)**.

Mina plaza zen eliteen bilgune nagusietakoa, bere drago eta palmondoekin. Eta hantxe eraikiarazi zuen José Matía Calvo **(2)** laudioarrak beretzako etxe bat 1840ko hamarkadan, orain arkitektoen elkargoaren egoitza dena. Matíak txinatar esklaboekin trafikatzan egin zuen bere fortunaren zati bat eta, besteak beste, Cádizko Bankuko fundatzaileetako bat ere izan zen. Bizitzaren amaieran, itxuraz atake filantropiko batek erasanda, bere diruak zaharrentzako egoitzak egiteko utzi zituen Donostian –egungo Matia fundazioa– zein Cádizen.

Beste esklabista askoren lorratza ere jarrai daiteke Cádiz zaharrean: Compañía Trasatlánticaren bulegoak **(3)** Antonio Lpez kalean zeuden; Sierra Leonan esklaboentzako biltegi bat izatera iritsi ziren José eta Fernando Abarzuza anaien konpainiaren egoitza eta jauregiak nonahi daude; eta Pedro Felipe del Campo Larrieta **(4)** gordexolar agente *negreoroa*-ren etxea katedraletik bi pausotara.

Portura arrimaturik, berriz, Arabako Zuluetan klanaren etxe horixka **(5)** bat topatuko dugu antzinako gerra-kanoi bitxiez inguratutik. Pedro Juan Zulueta bizi izan zen bertan, Cádiz bezala Londresen zituen banku-negozioekin esklabo trafikatzaileren kapitalak kudeatzen abila, besteren artean Kubara 800.000 esklabo eraman omen zituen Agustín Sánchez Ríansareseko dukearen –Maria Cristina Borboikoaren senarra– diruak maneiatzen zituen.

1

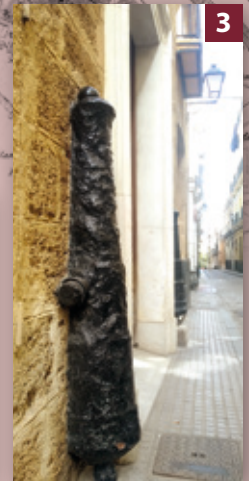
4

5

2

3

URKO ARAOLAZA / ARGIA CC-BY-SA

Badugu
zer irakurri,
zer pentsatu,
zer sakondu...

Joxe Manuel Odrizola

Pruden Gartzia

Alaitz Melgar Agirre

Urtzi Urkizu

elkar
elkarargitaletxea.eus

Izan ere, Sevillan dagoen Indietako Artxibo Orokorrean gordetako paper-sortetan leitu daitekeenez, Mendinueta kezu zen, ez zitzaiolako giza-salmenta errentagarri ateratzen, besteak beste, ez zuelako arroparik Buenos Airesen pilotuta zeuzkaten esklaboentzako eta "aire librean lo egiten dutenez hil egiten direlako". Galera dirutan kuantifikatzen zuen, noski.

Esklavo trafikoa legala zen garai hartan, eta beste askok ere gizakien gorputzak salerosten dirua egin nahi izan zuten. Adibidez, Enkarterrietako Julián Antonio Urkulluk eta Gorbeialdeko Julián Martínez de Murgiak esklavo beltzak garraiatzeko eskaera bana egin zuten 1770ean eta 1773an, hurrenez hurren. Baina Cádizko lobby esklabistaren oztopoek hankaz gora jarri zituzten euren pretentsioak.

EUROPAKO AZKEN PORTU NEGREROA

1817tik aurrera, Ingalaterrarekin sinaturiko akordio baten ondorioz Espainian esklabotza formalki ilegalizatu zenean, urrezko beste aro bat hasi zen trafikatzailentzat: merkatu beltzarena. Esklaboak ezkutuan kolonietara eramateko bidaiak askoz errentagarriagoak bihurtu ziren ingeles armadak harapatuak izateko arriskuagatik beragatik, eta Cádiz izan zen kontrabandisten portu gogokoenetako bat.

1864an Espainian kontsul britainiarra zen Alexander Dunlopek *Foreign Office* Erresuma Batuko Kanpo Ministerioari bidalitako gutun batean aitortu zion Cádiz "esklavo trafikoaren europar zentroa" zela momentu horretan. Eta hala dirudi.

Pompeu Fabra unibertsitateko Lizbeth Johanna Chaviano historialariak *Foreign Office*-eko iturriak erkatu ditu *Slave Voyages* interneteko datu base ikaragarrian aurkiturikoekin, erakusteko noraino zeuden Cádizko merkatariak lokatzetan zikinduta. Bere esanetan, esklavo trafikoa ilegala zen garaietan Iberiar Penintsulako ontzi negreroen %65 Cádizko portutik itsasoratu zen: denera 51 espedizio.

Oso berandu arte iraun zuen esklabotzak Cádizen, hainbeste, ezen Europako azkenetako portua izan zen garraio genozida hori praktikatzan, 1866. urtera arte.

Cádizko Probintzia Artxibo Historikoko atea, Cristobal Colón kalean.

Oso berandu arte iraun zuen esklabotzak Cadizen, hainbeste, ezen Europako azkenetako portua izan zen garraio genozida hori praktikatzan, 1866. urtera arte

ontzi ikusi zituen Cádizko moiletan Afrikara joateko prestatzen. Horien artean *Cicerón* izenekoa zegoen, Julian Zulueta arabar esklabista handiak bidalitakoa. Azaroaren 5ean Kubako Playa Girón hondartza mitikoa agertu zen 960 pertsona gatibu zeramatzala, beste 149 bidan hil ziren.

Chavianok dioenez, esklavo trafikoan sudurzuloetaraino sartuta zeuden "etxe komertzialen erdigunea izan zen Cádiz" denbora luzez, beste portu eta negozio askotako atea irekitzeko tranpolin bat. Zer esanik ez handik sorturiko euskal fortunentzat. Eta batzuentzat iraganeko kontu deserosoa izan arren, beharrezkoa da gogora ekartzea, feniziar panpina horiek bezain historia efimero bihurtu ez dadin. ●

mitxelena Koop
MEKANIZATUAK

Neurri handiko piezen mekanizazioan espezialistak

LRQA CERTIFIED AS 9100

LRQA CERTIFIED ISO 9001

Eziago industrialdea 21, HERNANI
943 55 25 12 - 16
info@talleresmitxelena.eus
www.talleresmitxelena.eus